

וישב: השנות החלום

לחלומות יש תפקיד מרכזי בספר בראשית. הבולטים שבהם הם: חלום יעקב בבית אל, חלומות יוסף, חלומות פרעה, וחלומות שר האופים והמשקים. כולם מהווים נקודות מפנה משמעותיות בסיפור יעקב ובניו. כל פרשיות החלומות הללו מכילות חלום כפול. חלום יעקב נראה כחלום אחד אך הוא מכיל שני חלקים: המלאכים שעולים ויורדים בסולם, וה' הנצב עליו. בכל אחד מן החלקים בחלום זה יש מסר אחר. (הרב ברויאר הצביע על הכפילות הזאת והסביר אותה בספרו 'פרקי בראשית'). הכפילות בחלומות השרים נובעת כמובן מכך שכל אחד מהם חלם חלום אחד, והחלומות מהופכים זה לזה כפתרון של יוסף וכגורלם של השרים. לעומת זאת, חלומות יוסף ופרעה נכפלים מבלי שיהיה מהם תפקיד עצמאי. ומתבקש לברר מה טעם נשנו החלומות. בחלומות פרעה, מסביר יוסף יחד עם הפתרון מדוע נצרכה הכפילות: "ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו". מתוך סיפור החלום עצמו ניכר שמדובר בחלום אחד שנכפל לצורך העצמה. אין הבדל מהותי בין חלום הפרות לחלום השבלים. גם מלשון התורה משמע שמדובר בחלום אחד, כפול: 'וישן ויחלום שנית', 'ויספר פרעה להם את חלומי' – משמע – החלום אחד הוא. כפי שפתרו יוסף.

לא כן הדבר בחלומות שבפרשתנו, חלומות יוסף. הם מקבילים זה לזה כשני חלומות פרעה, אך הם שונים זה מזה בפרטים. מודגש בפירוש שהחלום השני מוגדר כ'חלום אחר' (לז ט). שני החלומות נחלמו במרווח זמן, שהרי יוסף סיפר את החלום הראשון לאחיו לפני שחלם את החלום השני. לכן נראה, שהשנות החלומות אצל יוסף אינה נצרכת לשם הדגשת נכונותו והעצמת התרחשות המיידית. ולו מפני שהדברים לא התרחשו באותו האופן: בשונה מחלומות פרעה, החלום של יוסף לא התקבל על דעתם של האחים, וגם לא התרחש במהירות כה רבה. שנים חלפו עד שהאחים הגיעו למצרים להשתחוות לפני יוסף. (מלבי"ם לויקרא יג ד).

מה אם כן היתה מטרת החזרה הכפולה על החלום?

השוואת החלומות מצביעה על הבדלים אחדים, ואלו הם: בחלום הראשון האחים מופיעים יחד עם אלומותיהם. האלומות משתחוות לאלומתו של יוסף. בחלום השני, האחים אינם מופיעים, אלא רק השמש והירח אחד עשר כוכבים המשתחווים ליוסף. האחים פתרו את החלום הראשון: 'המלך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו', ויעקב פתר את החלום השני, 'הבא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה'.

בחלום הראשון רק האחים השתחוו לו, ובחלום השני, גם אביו ואמו. לכן בחלום הראשון אלומות שוות, ובחלום השני יש הבחנה בין שמש וירח לבין כוכבים. נראה, שהכל מבינים היטב את פתרון החלומות. גם יוסף עצמו, סיפר את החלום הראשון רק לאחיו, ואילו את החלום השני סיפר גם לאביו מכיון שהבין שהחלום מתייחס גם אליו.

הפתרון הפשוט לכפילות הוא ששני החלומות מתארים שני פרקים שונים בקורות יוסף ואחיו. החלום הראשון מתייחס לירידה הראשונה של האחים למצרים, בימי הרעב. בפרשה זו מופיעים רק האחים בפני יוסף והם משתחווים לו. החלום השני מתייחס לירידת המשפחה כולה, יעקב, נשיו וילדיו. ירידה זו, השניה, לא נבעה ישירות מן הרעב, שהרי את הרעב יכלו להמשיך ולשבור על ידי שיגור הבנים להביא

שבר ממצרים לארץ כנען. הירידה השניה נבעה מהצעתו של יוסף לאביו, לשבת קרוב אליו, באשר הוא 'אב לפרעה', 'אדון לכל ביתו' ו'מושל בכל ארץ מצרים' (מה ח) והוא מציע לאביו 'שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד'... 'והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את אבי הנה'. כלומר, עיקר הזמנתו לאביו נבעה ממעמדו המכובד כשליט מצרים, ובעית הרעב היתה שולית. המשלת האחים המשתחווים לאלומות התאימה לירידה הראשונה מפני שהם הופיעו במצרים לקנות תבואה, המשלת האחים המשתחווים לכוכבים התאימה לירידה האחרונה, שבה הופיעו במצרים כמשפחת המשנה למלך. (כך פירשו תולדות יצחק, האברבנאל והמלבי"ם את כפל החלומות).

כפל החלומות אינו חזרה להעצמה, כמו חלומות פרעה, אלא תאור של התפתחות של שני שלבים בעלית יוסף.

לחלומות יש מספר תפקידים בסיפור. בתחילה, הם הניעו את התהליך בכך שהעצימו את שנאת האחים ועודדו את מכירת יוסף. בהמשך, הם נסכו בטחון ביוסף בשנות השעבוד, והדריכו אותו כיצד להתמודד עם האחים בבואם. בשלב השלישי, הם היוו עבור האחים ויעקב אביהם פירוש - שהובן רק בדיעבד - למאורעות של המשפחה מיום מכירת יוסף ועד ירידתם למצרים. אולם יש לחלומות גם תפקיד חשוב כהסבר לקוראי ספר בראשית, בדבר המשמעות של המאורעות שיתרחשו. שני החלומות ומערכות הדימויים השונות שלהם, יוצרים הבחנה בין שני טיפוסים הנהגה של יוסף. מדרגת 'מלך האלומות' ומדרגת 'מלך הכוכבים'. המדרגה הראשונה הושגה בהיותו פותר חלומות פרעה ופותר בעית הרעב במצרים, זהו מעמד תפקודי, שניתן לו בכדי לבצע את המשימה של התמודדות עם שנות הרעב. היא הספיקה לו כדי להתנשא על האחים הבאים לשבור לחם, אבל זו עדיין אינה מדרגה של מלכות ממשית. המדרגה השניה הושגה אחרי שהשתמש בכישוריו ובתפקיד שניתן לו, כדי לשנות את כל המבנה החקלאי והכלכלי של החברה המצרית. במדרגה הזאת גם אביו כבר היה צריך להשתחוות לו, כי זו כבר היתה מלכות שאינה תלויה בדבר, כי בשלב הזה כבר הפך להיות 'אב לפרעה' ו'אדון לכל מצרים'.